

számító külhoni vendégek is: néger tudósok, a mandzsu határon „foglatatoskodó” kínai tisztek, a japán tudós Imaoka Dzsuisiro, egy finn nyelvész: Yrjö Koolaki, angol Afrika-utazó, s egy valódi indián, aki valamely atavizusból kifolyólag Európában a mongolok származását tanulmányozta.

És minden ilyen különleges vendég „esetében” éjféltizenkettőkor megjelent özvegy Pósa Lajosné, született Andrassy Lídia — Herman Ottók egykori hív barátnéja — a tizenkét literes óriásserpenyővel, a serpenyőben egyszerű csipetkés bablevessel, másszor csipős halászlével, avagy kolbászos káposztalevessel.

Látni és hallani kellett volna, ahogyan a finn tudós vagy a mandzsu kapitány képe-vörösödve nyeli, prűsköli, kínlódja a csodás ízű paprikás lét, vagy tátog a babtól.

Éz volt özvegy Pósa Lajosné legnagyobb büszkesége.

De most már Radnóton ilyet nem főznek.

Szombathy Viktor

Tizenkét „ír királyfi” a Kapos-könyök vidékén

A legenda szerint Vendel, a VII. században élt ír királyfi elhagyva atyja uralkodói udvarát, lemondott a majdani királyi jogáról és koronájáról. Honfitársaival Rómába zárandokolt. Hazatérteben német földön, Trier környékén remetéskedve, egy földbirtokos udvarában pásztorként szolgált. Jó és hű számadója volt a kezére bízott nyájnak, híres pártfogó s gyógyító gyamolítója állatainak. Remetetésai Tholeyben apátjuknak választották, halála után egyszerű pásztorkunyhójában temették el. A környék földműves népének emlékezete csakhamar kápolnát, majd templomot emeltetett teteme fölé, s a helyet azóta is az állattartó gazdák sok-sok zárandoka kereste, keresi fel. Így lett a mindennemű pásztorok — gulyások, csikósok, kondások és juhászok — valamikor nálunk is — főképp a Dunántúlon — ismert és tisztelt, ám ma már lassan feledésbe tűnő védőszentjévé. Szent Vendel tisztelete viszonylag új, elsősorban a délnémet barokk hatására bukkant elő. Népszerűsége minden bizonnyal a selymes gyapjút adó merinói birka meghonosításával egy időben terjedt el. Az új fajtájú nyájoknak eleinte minden nyugat- és közép-európai országban — hazánkban is — bevándorolt pásztoraik voltak. Múlt századi pásztoraink szóhasználatát ezeket *birka*-*soknak* keresztelte el a régebbi magyar fajtát, a rackajuhokat tenyésztő s legeltető *juhászok*kal szemben. Állattartó gazdáink, pásztoraink különösen egy-egy nagyobb állatvész idején emlékeztek rá hagyományozott kegyelettel és könyörgéssel. („Viszi Vendel az állatokat”, ezért napjának délelőttjén a világért se fogtak volna be.) Az egyház által szentelt avatott, hajdani ír királyfi-pásztor jó emlékének megtartásához, továbbéléséhez a XVIII—XIX. században — elsősorban a pásztorcsaládokban — felénk is szivesen adományozott Vendel keresztnevét, illetve falvaink, pusztáink egynemelyikében fogadott ünnepként megtartott Vendel-napi búcsú is hozzájárult. A trieri püspökség területén Szt. Vendel napját, ünnepét október 22-én, Magyarországon két nappal korábban, október 20-án tartják. A téma hazai művelődéstörténetével *Bálint Sándor, Szabadfalvi József és Gulyás Éva* foglalkozott.

A Kapos-völgy, ezen belül is a Kapos-könyök (Dombóvár alatt az addig nyugat—keleti irányból északra forduló folyónak kb. 40-50 km átmérőjű) vidéke a török utáni újratelepítési akciók s az ezzel kibontakozó agrártevékenység során az állattartás, állattenyésztés egyik híres, országosan is jelentős kistájiává vált. Vidékünk állattenyésztésének újkori kezdetétől — az 1700-as esztendőktől — fogva elsősorban a racka-, majd a merinói juhfiata, a bonyhádi tájfiata telepítésével a szarvasmarha-, a ló-, később pedig — századunk fordulóján — a sertéstartás és -nevelés volt a meghatározó. Az itteni fejlett állattenyésztés a Kapos fedőterelő természeti adottságának (a folyóvölgy ösgepének és magas páratartalmának) felhasználásával, földterületi megoszlásának viszonylag nagyobb szántóföldi hányadával (azon mindig jelentős takarmánygabona-termeléssel), valamint a völgy falvaiban az önálló agrárbirtoknak a környékbeli átlagnál kedvezőbb történelmi kialakulásával s jelenlétével a községek parasztságának műve volt mindenképp. Ehhez járult segítő, javító — időnként húzó — tényezőként az Esterházy hercegi hitbizomány 1690 után itt kialakított újabb dominium-gyöngyszemében, a dombóvári uradalomban 1729-ben kiadott *Instinctio*-nak „az oeconomiában az állatokkal való s kívánt foglatatoskodás” feltételeinek megteremtésére, az állattenyésztés „mindennapi jó művelése” vezetésére vonatkozó passzusai.

Az állattartás, -tenyésztés vidékünkön azonban nemcsak fontos gazdasági szerepet játszott a parasztagadáságok s Esterházy itteni uradalmi életében. Jelentette az állattartó gazdák, uradalmak és bérlők, elsősorban pedig az állatokkal közvetlenül foglalkozó pásztorok, juhászok mindenkori nagy-nagy büszkeségét, kihúzott emberi tartását, becsületét is. Jelképezte ezt a szépen járó ló, a jól tartott s kiváló kül- és belbecsű „billogoztatott”, ezért kedvező áron értékesített szarvasmarha, a Kapos-könyök völgyeiben szinte tengerként s egészségesen hömpölygő juhnyáj. Itt csak két adalékot említünk erre: Illyés Gyula írta a Puszták népe felejthetetlen lapjain éppen a *Kapos pasokjain legeltető* apai nagyapjáról, aki „*Herceg Esterházyinak volt számadó juhásza. Aztán a bérlőké... Az első nyáj, amelyet még legény korában «vádolt» a hercegtől, az idők folyamán megokasodott, volt idő, amidőn őt-hat bojtár szolgált a keze alatt. Volt eszten-*

Szakály, 1857.

Nagykőnyi, 1908.

Csibrák, 1921.

dő, amidőn ötezer juha volt. Olyan hatalmasság volt, mint egy vándorláskorabeli fejedelem. Hány juha lehetett Árpádnak? Tisztességére mondom, hogy nagyapa a vagyon gögje helyett ezt a törzsfői büszkeséget, a szabadságnak ezt a gögjét hordozta egyenes derekában, kinyomott mellén." A negyvenes évek közepén magam is hallottam a századelő egyik leghíresebb dombóvári juhászának, „birkás, pipás” Puszpán Vendel bátyámnak szájából azon mondat, miszerint „Nem csak a számadók lehettek s voltak büszkéek tengerüegtelen nyájjaikra, fiam, de hercegi főurunk is. Merthogy — ezt még régebben, szintén juhász nagyapámtul hallottam —: eccer Eszterházy, mikoron egy angliánus főurnál vendégeskedett Londonban, ezek nagy pénzfogadást tettek. Hercegünk nagy mellénnyel mondta: neki több juhásza van, mint amennyi birkája amannak. Az angliánus lordnak tán háromezer birkája vót. Hát láss csodat: elgyűttek hozzánk, Magyarországra, s Eszterházy-nak — nagyapámmal együtt — a háromezernél is eggyel több volt a juhásza.”

A Kapos-könyök agrártermelés-történetében, állattenyésztés-kultúrájában nem csoda, hogy a múlt század elején-közepén kialakult Szent Vendel pásztor-személyiségének emléke, feltétel nélküli tisztelete. Az ő személye és szellemisége a völgybéli parasztnemzedékekről nemzedékekre szállt. Jelentős helyet-teret, anyagban is megőriztetett népi képmást kapott a kegyeletből tiszteletre emeltetett Szent Vendel-szobrokban. Ezekről a valóságosan érinthető, érzékelhető s körüljárható — kőtalapzatán legkorábban még valamiféle engesztelő szertartást is elvégezhető — tizenegy szobrunkról s egy templomba festetett oltárkép-ről készítettük a következő számadást. Tizenkettőnél is többen voltak ők ezen a tájképileg ma is megejtően szép s népi hagyományokban gazdag, nekem: szülőföld-vidéken. Am a Dombóvár melletti valamikori Tüske-pusztán és a Birka-majorban, valamint a Szakcs-majorhoz vezető földesút mentén — sajnos — hiába keresi már az utókor őket.

A szobrokhoz szükséges követ vidékünkön a Mecsek (Abaliget, Mánfa, Hetvehely, Mórág) bányáiból hozott mész- és homokkő szolgáltatatta. A kőfaragó mesterembereket a környék német (sváb) falvainak (Hőgyész, Mágocs, Mekényes, Kishajmás) jó nevű kőműves iparosai adták. E szobrok igényelte délnémet barokk szellemiséghez pedig az ő kőfaragó szívük és vésőjük különösebb nehézség nélkül, von zu Hause, könnyen igazodni tudott. A népi kőfaragás alkotásainak — amelynek nyilvánvaló a népművészettel való kapcsolata — feltáráásával és védelmével nagyrészt még adósak vagyunk. Zömükben ezért porladoznak, pusztulnak falvaink, volt mezővárosaink templomainak, közttereinek, utcáinak kőszobrai; útmenti keresztetek, temetői kálváriák stációi s kő síremlékei. Az általunk számba vett 11 Szent Vendel-szobor egyetlen talapzatán sem találhattuk meg ma már a készítő mesterekre utaló jelzést: a geometriai vagy betű alakú, esetleg számszámok vagy növények formáját mutató kőfaragójegyét. Így e szobrok faragóit hátrahagyott mesterjegy hiányában — sajnos — ismeretlennek kell tekintenünk. Mindössze két-három szobor esetében következtethetünk azonos mesterkezdek által vésett, faragott munkára. Ebbéli feltételezésünket a nagyon közeli (esetleg teljesen azonos) forma- és stílusjegyek, valamint a szobrok elhelyezésének földrajzi s időbeli közelsége valószínűsíti.

Szakcs, 1912.

Kurd, 1911.

Döbrököz, 1902.

Íme a leltár:

Szakály Szent Vendel-szobra a maga 130 esztendejével a legidősebb a sorban. „*Szakál magyar jalu Tolna vármegyében a Kapos bal partján . . . Termékeny földekkel, szőlőheggyel, nagy marha- és juhtenyésztéssel*” írta a faluról hat évvel a szobor felállítására előtt Fényes Elek Magyarország Geographiai Szótárában. A szobor talapzatának félköríves tábláján *Szent Vendel — Allították Szakály — Község Hívei — 1857* szöveg olvasható. Az öregek emlékezete szerint a szobrot a valamikori „kihajtó helyen”, a domboldal előtti nagy legelőn állították. A szobor közelében egy kisebb pásztorkunyhó is volt, ahová a juhászok a mostoha időjáráskor elbújtak. Időnként misét is celebráltak itt a juhászoknak, amikor fiatal állataikat megszenteltették. A pásztor alakjának zárt egyszerűsége, fejének, arcának s nyakának ruszicitása, testének szinte tökéletes arányai még ma is legemlékezetesebb ilyen környékbeli szobrunkká varázsolják. Részletező mintázás alig fedezhető fel a szobron. Hacsak a pásztor jobb vállára dobott köpenyét s botját magához ölelő jobb karjának gondosan kimunkált, erős inas kezefejére nem pillantunk. A szokásos juh (bárány) a védőszent bal lába mögül, annak saruba bújtatott meztelen lábfejét szinte nyaldosni látszik. A pásztor éppen hogy csak a föld fölé emelkedő, díszítés nélküli posztamensen jellegzetes „juhász pihenő-állásban” szemléli állatait, az időt — s tisztelőit. A szobor ma kétszínű, szolid festéssel magyarázza az emberi s állati test, valamint a ruházat s a pásztorkészégek (bot, tarisznya) különbözőségeit. Allaga: tűrhető. A valószínűleg puhább homokkőből faragott szobor arcvonásai az áll, száj és orr jelentős kopásával lassan egybemosódnak. Feltétlen dicsérendő e szép szobrunkat virágos előkertjükben megtűrő, s egyben a múltat megértő háziak magatartása.

Gyulaj szobrának állítása idején még „*GYULA-JOVÁNCZA magyar jalu Tolna v.megyében . . . gazdag határral, téres szőlőheggyel, gyönyörű erdővel*” (Fényes Elek). A szobor a katolikus templom előtti téren, két másik szobor (Szent Háromság és Páduai Szent Antal) szobra társaságában található. Felirata jól olvasható: *Szent Vendel — tiszteletére ajánlják — Horváth János és neje Vince Katalin — 1881*. A pásztor földre pillantó kerekded lányarcával, vállra omló hullámos hajjal, bal karján hosszú királyi palástja alól föl-emelve — ezen a kézfej már letörve —, jobb karja kezefejének furcsán kifordított (kacská) tartásával s jobb lábát megvetett királyi koronájára helyezve áll előttünk. Szembetűnő, hogy a ruházat, így a földig érő királyi palást, az azt összefogó csat, hosszú háromnegyedes s elől gömbölyített szabású kabát, harisnyába bújtatott térdnadrág s magas szárú cipője hangsúlyozott mintázásával inkább az ír királyfit jeleníti elénk, mint a réten-legelőn nyája után bolyongó pásztorembert. Csupán jobb válláról keresztbevett tarisznyája — semmi más: még pásztorbot sem — emlékeztet mesterségére. Lábai mögött, palástja védelmében keresztben fekszik szelíd állata, a bárány. A talapzat középső és felső része félkörívekkel, illetve

négyszéthálózattal diszitett. A szobor állaga — felemelt bal karjának kézfejihiányától eltekintve — kielégítő, kissé erős színekkel újrafestett.

Diósberény Szt. Vendel-szobra a községen kívül található. A község a Kapos-völgy fölött, s Szakály—Hőgyész—Szakadát dombvonulat hátraszögelésben valamikor „DIÓS-BERÉNY, német—magyar falu, Tolna vármegyében . . . termékeny földje dohányt, repcét, mákot terem, szőlőhegye s olajútó malmi vannak.” Talapzatán a felirat már nem, csupán évszám: 1890 olvasható. A szobor a falu fölött, bokros-fás útementi környezetben, tulajdonképpen ugyanazokkal a formai és stiláris jegyekkel — csak gondozatlanabb állapotban — formázza az állatok védőszentjét, mint a gyulai templomtéren kilenc esztendővel korábban emelt társa. A gyulajival azonosítható jegyek: a lányos arc vállra omló hosszú, hullámos hajjal, a jobbkez kifordított tartásával, a királyi koronára taposó jobb lábbal, a háromnegyedes s elől gömbölyített szabású, hosszú kabáttal feltételeztetik velünk, hogy a két szobor egyazon kőfaragó mester műhelyében készült. A szobor elhanyagolt környezetben, vigyázó emberi szemektől elhagyatottan, állagában ma még éppen hogy csak megvan.

Döbrököz „magyar mezőváros, Tolna vármegyében, a Kapos mellett . . . Határa első osztálybeli, erdeje szép, térjei jók, szőlőhegye kedves ízű, feje bort terem.” A szobrot valamikor itt is a „kihajtó helyen” állították fel, a szöveg tanúsága szerint: *isten dicsőségére — emeltette Törő János — és Neje — 1902.* A gyulai és diósberényi szoborral azonosítható jegyek fedezhetők fel a döbröközi Szt. Vendel-szobron is. Legszembetűnőbbben itt is a bal kar kézfejének törése (azonos mintázási vagy konstrukciós hiba), valamint a jobb kézfej árulkodó, „kacska” kéztartása utal a három szobor alkotójának azonosságára. Romló állapotban, igen elhanyagolt környezetben ma a falu egyik jelentős terének közepén áll. Félő, hogy nem sokáig hirdeti a hajdanvolt — különben ma is — híres döbröközi állattartó gazdacsaládok (Csapláros, Vicze, Kovács, Törő) jó hírét, nevét, akik később nemegyszer szereztek aranyérmert kiváló állataikkal több országos kiállításon.

Kocsola „magyar falu, Tolna vármegyében . . . Határa első osztálybeli, van szőlőhegye, tágas és szép erdeje, vízimalmi és katonaházai.” A szobor talapzatának szövege ma már olvashatatlan, egyedül a felállításának 1905-ös esztendejét őrzi a posztamens. Itt a védőszent alakjának megformálásában az eddigiektől eltérő, új tartalmi s formai jegyekkel találkozunk. A vállra omló, dús hajú pásztor gondosan ápolt,

Az attalai Szent Vendel-főoltár, 1865.

Csikóstötös, ?.

egyenes magyar bajusszal s imára kulcsolt kézzel áll előttünk. A kőfaragó mester a pásztorot bő ingujjával s gatyájával a mezőn-erdőn járó ember egyszerű viseletébe öltöztette. A mester számára a pártfogolt állatnak, a birkának megmintázása — úgy tűnik — majdnem a pásztor alakjának kifaragásával volt egyenrangúan fontos tényező. Az eddigieknél arányosan nagyobb birkának a lábak előtti elhelyezése, fűrtös-göndör gyapjának gondos megmunkálása s fejének gazdjával szembefordított, rá fölnéző, figyelő tekintete sugallja: nem elbújtatott, másod-harmadlagos szereplője a szobornak. Valamikor a mezőre, erdőre vezető falusi földesút keresztveződésében, napjainkban a főlső faluvég utcáinak torkolatában, a posta épülete előtt található. Ezt a jeles szobrot — állaga jelzi — puhább homokkőből faragta az ismeretlen mester.

Nagykőnyi valamikor csak „*Kőnyi, magyar falu Tolna vármegyében, a Koppány jobb partján, igen kellemes és termékeny vidéken*”. A szobor alig olvasható — tán hiányos? — felirata szerint: *Szent Vendel — emlékére ... Nagykönyi ... készült — 1908.* A Kocsola fölötti — attól alig 8 km-re lévő község, a két szobor felállításának csupán hároméves különbsége s mindkettőnek puha homokkő anyaga, valamint a faragás azonos stílusjegyei (fej és arc vonása, imára kulcsolt kéz, ruházat azonossága s a bárány elhelyezése és megmunkálása) utalhatnak arra, hogy ezt a kocsolaival egyező mesterember vésői faragták. Régen a falu Koppány-völgyi legelőjén, ma a Dombóvár—Tamási (61-es) út községet elhagyó kanyarulatában áll. Állaga tán valamennyi Szt. Vendel-szobrunk között — éppen kevésbé időálló anyaga miatt — a legjobban elhasználódott.

Kurd „*magyar falu, Tolna vármegyében, a Kapos bal partján ... van első osztályú szántóföldje, jó bortermő szőlőhegye, derék erdeje, hídja a Kaposon.*” Az eredeti szobrot a talapzat elmosódó gót betűs felirata szerint német (sváb) házaspár állíttatta. Nevüket ma már nem ismerjük, az évszámot viszont igen: 1911. A régi talapzatot — meglepetésre — egy új, alig pár esztendeje készített Szent Vendel-szobrot találtunk. Mivel a pásztor-védőszent mai köbe formálásáról van itt szó, érdemes jobban szemügyre vennünk a temető előtti téren található szobrot. A pásztor alakja szinte mozdulat nélküli, zárt megformálással s kissé szögletes, modern arccal áll előttünk. Jobbjával pásztorbotként teljesen leegyszerűsített dorong-botot fog, balját mai formájú, fiatalok s hivatalnokok által használt oldaltáskának hosszúra lógatott vállszíján pihenteti. Részletezés nélküli, földig érő csupa ing-ruházata nemcsak egyszerűséget, valamiféle merevséget is sugall. S mintha első pillantásunkat befolyásolni akarná: nyakából mellére lógatott keresztet látunk. (Különböző ez a jelkép egyetlen környékünkbeli Szent Vendel-szobrunk nyakában nem találjuk meg.) Különlegesnek tűnik a pásztor jobbán elhelyezett bárány pozitúrája is. Extrémítása furcsa ülőhelyzetében van: két mellő lábára támaszkodva, kutyamódra hátsó lábain ül. A birka általában áll vagy fekszik, ilyen testtartást azonban sohasem foglal el.¹

Szakcs „*magyar mezőváros Tolna vármegyében, egy hosszan elnyúló gyönyörű völgyben ... Határa jelette termékeny, erdeje nagy, s tele vadakkal, szőlőhegye tartós fejtér bort terem, térs legelője sok szarvasmarhát, juhot tenyészt.*” A szobrot itt két méternél is valamivel magasabb talapzatra helyezte alkotója. Tán az ábrázolt személyiség mesterségének kitüntető helyét, szerepét akarta jelezni a hajdani mezőváros, majd község mindenkori életében. Ábrázolás-módjában is sajátos vonásokkal rendelkezik e szobrunk, amelyet részletező felirata szerint *Isten dicsőségére — és Szent Vendel — tiszteletére emlékül — állította — Marosi László és Neje — Gyenis Rozi — Szakcsón 1912. októ. 20.* A szobor a valamikori faluközponthoz, a templom és a régi iskola előtti árnyas téren található. Pásztoralakja a rét-legelő bokros növényzetének háttéréből kilépve, erőteljes testének egyenes derekával és égre tekintő pillantással, sarusan áll előttünk. Baljával alakjánál is jóval magasabb pásztorbotot tart. Melléhez emelt jobbán pedig (összesen ilyen szobrok közül egyedül) szeretettel őrzött juhnyájának nyugodtan fekvő báránya pihen. Királyfi származását fejére helyezett keskeny arbronsú koronája juttatja eszünkbe. A szobrot hatalmasra nőtt négy gesztenyefa védi. Külön említésre méltó, hogy — szintén egyedülien szobraink közül — remekművi falusi kovácsoltvas kerítés veszi körül a nemcsak az állítatók, de számunkra is drága szobrot. Állaga: elfogadható.²

Csibrák „*német falu, Tolna vármegyében, a Kapos mellett ... Határának nagy része homok, a többi fekete föld, réteji jók, szép szőlőhegye jeles bort terem.*” A szobor talapzatán — a szomszédos kurdi szoborral azonos — elmosódott gót betűs felirat tanúskodik a német állítatókról. Az évszám viszont már épen jelzi: 1921. A pásztor a barokkra jellemző hullámvonalas megjelenítésben (megdőlő testtartás, lehajtott fő, a ruházat gazdag redőzete) áll a Kaposra vezető földesút tengelyében. A bárány őrzőjének bal lába mellől tekint fel védőjére. A délnémet barokk stílusjegyeit tán legjobban magán hordó Szent Vendel-szobrunk ez. Ezért is kár, hogy állaga romló, elhanyagolt a környezetén, a szobor mindkét kézféje — sajnos — már letörve.

Csikóstóttós „*magyar-német falu, Baranya vármegyében, a dombóvári uradalomban ... Fekete homokos határa minden gabonát jól terem.*” A szobor talapzata felújított, ám ennek során — sajnos — minden felirat, évszám eltűnt róla. A falu mai Fő terén, az ún. „magyar templom” előtt áll a kis apszissal (ebben egyedi) körülvevett szobor. A pásztor kissé jobbra fordulva, ajátatos szemekkel tekint a messzeségbe. Kezeit ellenkező irányban — melle magasságában — imára kulcsolja úgy, hogy kampós pásztorbotja bal karján lóg. A lábai mögött fekvő bárány ijedten tekint ránk. A szolid paszettel színekkel újralfestett szobrot az ap-

¹A régi szobrot 1976-ban a táz teherautója elhúzatta. Az egyházközég kezdeményezésére 1977-ben készült el az újabb változat, amelynek készítését költséget — 15 ezer forintot — az ÁB kárterítéséből finanszírozta az egyház. Ennek az új szobrunk készítője már ismert: Németh Aurélia, fiatal budapesti szobrász. A szobrot tíz esztendeje október 20-án Vendel-napkor avatták.

²A faluban lakó régi szakcsi családok még napjainkban is szívesen választják fiúk névadásakor a Vendel nevet. Így pl. a Kanizsa családban három, a Simon családban kettő, az Apáti, Bán, Horváth, Kardos, Magyar és Zapor családokban egy-egy, összesen tehát tizenegy férfiember viseli ma is büszke ragaszkodással a pásztorok védőszentjére utaló keresztnevet.

Diósberény, 1890.

Kocsola, 1905.

Gyulaj, 1881.

szisra felszerelhető drótfonatos rács védi. Nem feleslegesen, mert meggondolatlan kezek már letörték egy darabot a pásztor korábban földig érő botjának aljából.

Nak korábban „Nakk magyar falu, Tolna vármegyében . . . Határa igen termékeny, bort termeszti, erdeje és vízimalma van.” Sajátosan egyedi a naki Szent Vendel-szobor elhelyezése. A szobor ugyanis temetői környezetben, juhász-siremlékként található meg. A jelentős talapzatra helyezve, alatta ezt olvashatjuk: *Itt nyugszik — Istenben békében — Durci Vendel élt 60 évet — Durci József élt 41 évet.* Az öregek szerint Durci Vendel a századfordulón híres juhász-számadója volt a községnek. Így a szobor készítésének ideje kb. századunk második évtizedére tehető. A pásztor bal lábával kilépvé, mintha éppen indulni akarna nyája után. A védőszentnek erősebb megjelenítése a számadó juhászoknak a pásztor mesterségen belüli elsőbbségét, az Illyés által is említett valahai rátartiságát és erkölcsi különállóságát jelzi. S talán éppen itt érdemes megjegyeznünk azt is, hogy a Nakhhoz tartozó Nosztány-pusztá szülőtte volt irodalmunk legismertebb s legendás pásztorhőse emelt nagyapai juhász-számadója, akiről halhatatlan író-unokája csak 1938-ban tudta meg: „Az ösök itt vannak, még többen, mint ahányan kellett, kéziratot alatt összehajtogatott halotti és születési levelek botlatják a tollat, tele van velük az asztal. Elhúlve nézem őket . . . Hajdan volt férfiak és nők együgyű magyar neve fesszeng a latin rubrikák rácsa közt, néztem őket, s lassanként mégsem állhatom meg, hogy ne képzeljem hozzájuk azokat az eleven lényeket, akik közül, ha csak egy is kiáll a sorból, a létra összedől, én se jutok föl e világra. Napokig e csupa rövid szótagból álló név búvóletében élttem: Fekete Ilona. Fekete Ilonáról mindössze annyit tudok, hogy 1835. június 4-én, tizenhét éves korban, mint Illés Ferenc juhász hitvese, az Újdombóvárhoz tartozó Nosztány-pusztán szült egy János nevű fiút, aki az idők folyamán nagyatyámmá serdült. Fiat szülni tizenhét éves korban egy juhászlegénynek, egy nosztány-pusztai közös cselédviskóban — s mindezt éntem! Hogy háláljam ezt meg?” (Illyés Gyula: Magyarok.)

Attala „magyar falu, Somogy vármegyében . . . Mióta az őrség ezen kegyes rend (ájtatos tanítói rend) birtokába jutott, azóta napról napra nagyobb előrehaladás tapasztaltatik mint a jószág kormányzásában, úgy a lelkiek ellátásában is. Attala vidéke gazdasági, és egészségi tekintetben különösen sokat nyert, mióta 1835-ben a Kapos-víz-áradásaiból keletkezett posványosság lecsapoltatott, s ma már az előbbi büzhödöt levegőt tisztá lég, a nád- és halbóli jövedelmet pedig a berekben gazdag kaszállók válták föl . . . Gabona természetesen kívül a lakosok különösen kedvelik a marhatenyésztést, nemesített csikóik bemutatásáért minden évben nyertek jutalmat Attalaiak Pesten és Kaposvárott.” Az attalai katolikus templomot 1716-ban kezdték építeni s 1722-ben adták át a plébánia híveinek. A templomot 1865-ben bővíteni kellett. 1867. szeptember 1-én a megyei főplébános, Ranolder János megengedi, hogy az átalakított új templom védőszentje Szent Vendel legyen. A plébánia ezért az átalakítással egy időben megrendelte Kratzmann Gusztávtól, az Esterházy-képtár igazgatójától a főoltár fölött ma is látható Szent Vendel-képet. Az állatok s pásztorok védőszentje akkor nem

kisebb személyt váltott fel (le) a szentek hierarchiájában a főoltár kitüntetett helyén, mint Keresztelő Szent Jánost. Csutor János szili esperes-plébános 1867. október 20-án, Vendel-napkor szentelte fel az új templomot. A képen a védőszentet lábainál félkörívben heverésző birkái mellett találjuk, aki hosszú pástortorbotját hóna alá szorítva imakönyvből tekint felénk. A háttér enyhe dombvidékének hajlatában elterülő folyóvízgyi legelő tán éppen a Kapos-völgyét sejteti. Attalában tehát ma is Szent Vendel napján tartják a Vendel-napi búcsút. A községben született idősebb ataljaiak, mint pl. Juhász Károly (sz. 1899) és felesége, Juhászné Földvári Rozália (sz. 1904) úgy tartják ma is: „Szent Vendel a pástortor-életnek példája vót.” S ők még ismerik azt a régebben mindig énekelte imádságos-éneket, amellyel falujuk védőszentjéhez fordultak az október 20-án tartott „búcsúi nagymise” szertartása közben:

*Téged kérünk esedezve, irgalmas Isten!
Szentjeidnek följajlott könyörgésünkben:
Jószágunkat őrizd meg mindennemű veszélynek
Ártalmától, Szent Vendelünk könyörgésére.
Mindenünket Tőled vettük, mindenek Ura!
Te alkottad a barmokat szolgálatunkra.
Te vagy élő kútforrása minden javaknak,
Te adsz erőt, táplálékot minden állatunknak,
Tartsd meg Uram, amü adtál, hogy hív munkánkkal
Kenyerünket megszerezzük jóvöltod által.
Te kormányozod az időnek minden járását,
Ne bocsájsd ránk haragodnak kemény csapását.
Ments meg minket az éhségtől, háborúságtól,
Szárzástól, árvizektől és a döghaláltól.
Jószágunkat őrizd meg mindennemű veszélynek
Ártalmától, Szent Vendelünk könyörgésére.*

Itt jegyzem ide a már előbb említett híres dombóvári juhász, „birkás, pipás” Puszpán Vendel bácsitól hallott négyesoros pástortaldalt is:

*Hajj ki, jószág a fűre!
Legeléssz el messzire.
Majd gondodat viselöm,
Ha mögégél Vendelöm.*

Simon Károly

Az ingyenc Jókait

Jókai Mór felesége révén, rokoni kapcsolatban állott a népes Feszty-családdal, akik közül többen jelentős szerepet játszottak nemcsak Komárom vármegyében, hanem Tata és Tóváros életében is. Feszty Árpád, a neves festő, Jókai fogadott leányának, Jókai Rózának a férje, sokat tartózkodott nejevel Tata-Tóvárosban, hogy történelmi képeizhez vázlatokat készítsen, és az ott élő testvéreket meglátogassa. Az Esterházy-uradalom alkalmazásában élt Feszty Lajos, jószágkormányzó, Feszty Adolf műépítész, országgyűlési képviselő, és Feszty Gyula, ugyancsak műépítész. A nyolc testvér közül a hatodik volt Feszty Béla (1686—1928) jogász és fia, a 89 éves korában, 1987 januárjában elhunyt Feszty István, akinek révén több Jókai-adat jutott birtokomba.

Nagy ingyenc volt Móric bátyánk — vallja Feszty István. Alátámasztja azt Kozmáné Artner Mária (1863—1937), a tóvárosi „Szarka”-fogadó néhai bérlőjének, Artner Antalnak (1837—1893) leánya, aki ezeket mondta Jókairól: „Ha Tatán járt látogatóban, soha nem mulasztotta el, hogy egy-egy ebédet, de különösen vacsorát ne fogyasszon el Fesztyékkel és barátjaival, a volt pápai iskolatársakkal a fogadóban.”

Felesége — Laborfalvi Róza (családi nevén Laborfalvi Benke Judit 1817—1886) — halála után Jókai Feszty Árpádék házában élt. Így a Fesztyekkel való kapcsolata megerősödött és a látogatások megszaporodtak. Sokszor kereste fel Komáromon kívül, Ógyallán a Feszty-kúriát és sűrűsödtek tatai utazásai is. Így ír erről az időről 1893-ban: „Harmincznyolcz esztendeig élttem nőmmel háborítatlan családi életet. Most már csak arczképei vesznek körül, s ezek álmaimban jelennek meg előttem. De sokszor megjelen. Mindig ugyanaz. Hanem azért nem állok egyedül. A hozzám való jóindulat átöröklődött gyermekeinkre: egy leányom, egy vöm, egy kis csevegő unokám. Rokonszenves alakok mind. Eszük, szívük hozzámvaló. Művészi lelkek . . .”

Artner Mária szerint, ha Jókai betért hozzájuk — legtöbbször többedmagával —, első dolga volt a konyhába menni, ahol megadta a kívánt ételéhez szükséges instrukciókat. Milyen fűszerekből mikor mennyi kerüljön az ételbe, pedig édesanyám (Mészáros Mária), aki egyúttal a főszakácsi teendőket is ellátta a fogadóban, nagyon jól ismerte Jókai ízlését.